

Minnesvärt i Mormors bokhylla.

Mormors gamla bokhylla finns i mitt vardagsrum sedan åtskilliga år tillbaka. Fortfarande innehåller den många böcker som stod där medan Mormor ännu levde. I flera böcker kan man hitta marginalanteckningar, tidningsurklipp, foton, handskrivna lappar och alla visar på ett aktivt samlande, kunskapssökande och ivrigt läsande, både av Mormor och Mamma.¹ Kanske var deras avsikt att också påminna min egen generations läsare om gångna tider och att det fortfarande går att bevara sådana gamla minnen ”analogt”. Problemet är att man aldrig säkert vet om ens egna barn och barnbarn kan tänka sig att ta hand om detta kulturarv i ytterligare en generation. Risken är nog stor att det mesta, utan undantag, kommer att kastas på tippen eller slumpas bort för en spottstyver. Men människor i vår närhet förblir ju endast levande så länge det finns någon som kommer ihåg dem och kanske har något att berätta om deras liv...

Såvitt jag minns hade Mormor två likadana bokhyllor i sin lägenhet, Numera finns bara en av dem kvar. Den mahognyfanerade bokhyllan på bilden har spiralvridna kolonner och en skuren krönlist med blomrankor och det Grillska vapnet i centrum. Möbelstilen antyder att det nog var Mormors far *Andreas Gustaf Grill* (1827-1889) och hans hustru *Ewa Lorichs Grill* (1844-1926) som köpte bokhyllorna, förmodligen i samband med flytten från Mariedam till Örebro 1886.

¹ Min mormor var *Eva Grill Sandin* (1874-1954) och min mamma *Ulla Sandin Persson* (1915-1997)

Flera hyllplan upptas av Nordisk Familjebok (NF), den så kallade Uggle-upplagan från 1900-talets två första decennier. När man forskar och skriver är det ofta intressant att jämföra NF:s beskrivningar med Nationalencyklopedin (NE) och sådant man kan Googla fram via Wikipedia och andra digitala källor. Man ser hur experternas kunskaper på många områden har breddats och fördjupats under åren, men också hur våra värderingar successivt har förändrats. Ibland blir jämförelserna hårresande², men lika ofta väcker de bara viss munterhet.

Bokhyllan innehåller flera böcker om Örebro, staden där också jag växte upp. Där finns historier och sägner om det gamla Närke och böcker av och om kulturpersonligheter som målaren *Axel Borg*, författaren *Hjalmar Bergman* och diktaren *Jeremias i Tröstlösa* (Levi Rickson) som alla tillhörde Mormors egen bekantskapskrets. Böcker om Godegårds socken, Mariedam och Skyllbergs bruk kan man också fördjupa sig i, liksom om trakterna kring herrgårdarna Valsta och Bernshammar i Västmanland, där Ewa Lorichs bodde som ung..

En annan typ av krönikor är exempelvis *Lotten Dahlgrens* tre böcker om Nordenfeltarna på Björneborg, den släktkrets som *Fredrik Wilhelm Grills* hustru *Regina Nordenfelt* och hennes syster Marie-Charlotte tillhörde. Där står också *Anna Edlund-Hanssons* tre böcker om Hamre (Mölneby) som jag återkommer till nedan.

På de nedersta raderna i hyllan finns faktaböcker, som jag delvis har ärvt och delvis köpt för min egen forskning. Åtskilliga böcker om Ostindiska Kompaniet, om handeln med Kina och med länderna kring Medelhavet, om kinesiskt porslin och om de olika Grillska bruken och även om kopplingarna mellan Skeppsbroadelns reformerta familjer. Där står också flera årgångar av Fataburen, Nordiska Museets årsbok, som innehåller artiklar om Svindersvik, vapenporslinet, dopskålen och andra intressanta ämnen. Likaså *Gabriel Anreps* Svenska Släktboken och några Adelskalendrar, där det står om både svensk och ointroducerad adel.

Några rader i bokhyllan innehåller skönlitteratur och poesi från sent 1800-tal och första halvan av 1900-talet. Söker man någon bok från den perioden bör man leta i bokhyllan först, innan man går till antikvariatet eller biblioteket. Man hittar bland annat verk av Hjalmar Bergman, Albert Engström, Gustaf Fröding, Verner von Heidenstam, Selma Lagerlöf, Pelle Molin, August Strindberg och flera andra författare, ofta i populärutgåva. Till och med Johan Ludvig Runebergs Fänrik Ståls sägner står där, en gammal klassiker. Själv har jag bland annat kompletterat med några böcker av Fritiof Nilsson Piraten, självklart med tanke på att jag numera bor i Lund. På poesifronten finns förutom Jeremias i Tröstlösa, Gustaf Fröding och Dag Hammarskjöld även flera diktsamlingar av Hjalmar Gullberg. Han har förmodligen varit Mammans favoritpoet.

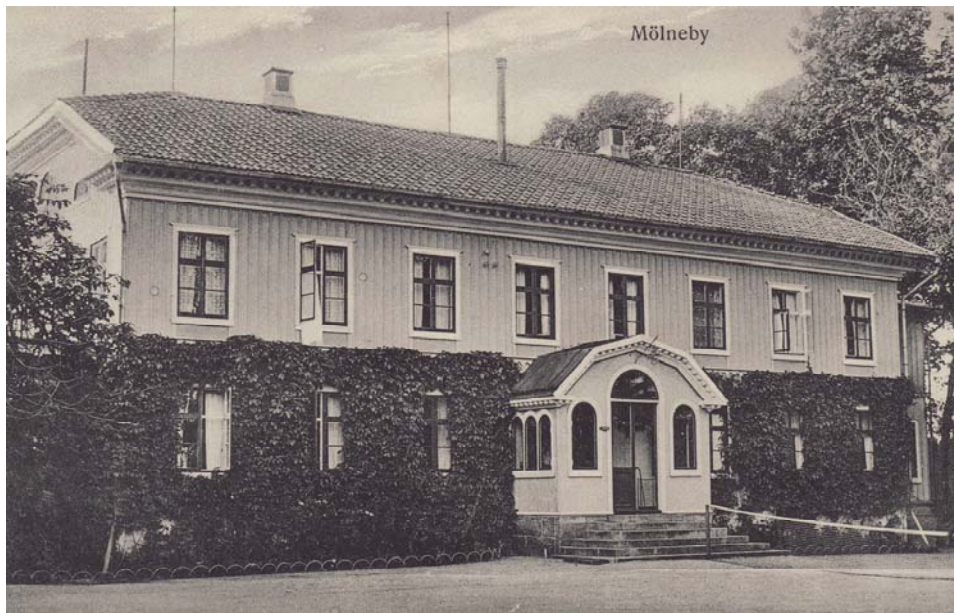
Hamre-trilogin.

Anna Edlund-Hanssons (AEH, 1875-1957) tre böcker *Vi på Hamre* (1939), *Vi lyckliga människor* (1943) och *Vägen till Hamre* (1944) har länge stått ”på vänt” i bokhyllan. Författaren och böckerna har under många år inte precis känts högaktuella, men livet som pensionär ger utrymme för en del nya prioriteringar, så nu har tiden blivit mogen även för dem.

Böckerna är en romantiserad skildring av författarens uppväxt, äktenskap och vuxenliv som herrgårdsfru, men människor och gårdar har fått andra namn. Barndomsstaden Örebro heter Österhamn. Har man själv växt upp där, känner man lätt igen beskrivningarna av de olika

² Särskilt upprörande är kanske NF:s beskrivning av n-ordet, för att ta ett exempel.

stadsdelarna med sina hus, gator och torg. Den västgötska herrgård där AEH som vuxen bosätter sig kallas Hamre, men heter i verkligheten Mölneby och ligger vid Östra Frölunda, ett par mil söder om Svenljunga. Själv kallar AEH sin romanfigur för Anna Johanna Bunge och sin blivande make Erik Crona, trots att han i själva verket hette Mauritz Hansson (1857-1929) och var egen företagare och stor entreprenör. Efter makens död drev AEH Mölneby vidare och gjorde enligt tidningsurklippen gården till en mönsteranläggning.

AEH var dotter till prosten **Karl Erik Edlund** (1847-1915). Familjen bodde i den gamla prostgården i hörnet Drottninggatan-Nikolaigatan i Örebro, alltså i kvarteret närmast söder om Nikolaikyrkan. Prostgården beskrivs mer eller mindre som ett ruckel av trä i två våningar och revs omkring 1916. Huset ersattes då av ett mer modernt bankpalats. Gamle prosten Edlund var i högsta grad inblandad i tillkomsten av Olaus Petri kyrka, som byggdes i stadens norra del, som då var under stark expansion.

Mormors mor **Ewa Lorichs Grill** var vän till prostinnan Fanny Edlund och ofta sedd som gäst i prostgården, fast i böckerna kallas hon Hennes Nåd Sorza. Hon beskrivs som *”originell och lustig och gjorde aldrig vad man väntade att hon skulle göra. Bara precis vad hon tyckte var rätt och roligt. Och så vacker och ståtlig som hon var sedan. Det var nog för att hon var en personlighet”*.³ Fru Sorza var änka och hade många trevliga söner. AEH beskriver dem nästan som om de vore syskon. Genom nästan hela livet var hon mycket god vän med Mormor Eva, i böckerna kallad Evelyn.

Efter att AEH gått ut skolan tog hon delvis mot föräldrarnas vilja anställning som guvernant åt två yngre flickor. Hon beskriver sig själv som *”en liten yr sextonåring, som flög omkring och dansade och log och kvittrade, så full av liv och skämt och upptåg att man blev rent yr i huvudet av henne”*.⁴ Mauritz Hansson (böckernas Erik Crona) på Mölneby var tjugo år äldre, blev naturligtvis blyxtförälskad. Paret gifte sig i blivande brudens hemstad ett par år senare, när hon fyllt arton.

³ Anna Edlund-Hansson (1944): *Vägen till Hamre*, Norstedts, Stockholm, s 154. På sid 177 beskrivs fru Sorza som *”den finaste och vackraste damen i Österhamn”*.

⁴ Anna Edlund-Hansson (1939): *Vi på Hamre*, s 104

Fr v: Mormor **Eva Grill** gm Oscar Sandin, **Anna Edlund** gm Mauritz Hansson och **Signe Richter**, gm John Anthony Grill, Jordberga, ca 1900

Egentligen kommer böckerna i fel ordning. **Vi på Hamre** är en släkthistoria som täcker flera generationer, där inskolningen av Anna Johanna Bunge i rollen som herrgårdsfru bara upptar en mindre del. I övrigt finns många berättelser och anekdoter om gårdens arbetare och några av ortens original, ungefär som persongalleriet i Selma Lagerlöfs *Gösta Berlings Saga*, men inte riktigt med samma verkshöjd. Men boken ger en bild av det hederliga, hårt arbetande, fattiga folket, med ansvars-kännande kvinnor och många barn i stugorna, familjer härjade av tuberkulos och liknande sjukdomar som då var dödliga, men idag lätt går att bota med antibiotika och andra mediciner. I bok nummer två, **Vi lyckliga människor**, fokuserar AEH på Anna Johanna Bunges uppväxt i prostgården i Österhamn (Örebro). De är där de flesta beskrivningarna av Hennes Nåd Sorza finns. I tredje boken **Vägen till Hamre** beskrivs hur Anna Johanna Bunge som sextonåring tar anställning som guvernant för de två nästan jämnåriga flickorna Ebba och Annie Claus på romanens herrgård Bruabäck.⁵ Verklighetens flickor hette Anna och Ingrid Dahl och bodde på förläggargården Lerbäcksbyn, nära Östra Frölunda och inte långt från Mölneby. På en förläggargård i södra Västergötland ägnade man sig under 1800-talets senare del huvudsakligen åt produktion av lin, lingarn och vävar och fungerade som underleverantör (arbetade på förlag) åt textilindustrier i Viskans och Åtrans dalgång. Med industrialiseringen omkring år 1900 lades förläggeriverksamheten ned.

Jag kan inte låta bli att lägga ut texten lite mer om Hennes Nåd Sorza och citerar ett långt, beskrivande stycke ur **Vi lyckliga människor**:⁶

Hennes Nåd Sorza brusar Kungsgatan fram. Redan då hon närmar sig Apotekshörnet kan man från prostgårdsfönstren se att det är hon och ingen annan som kommer.

Är det vinter, flaggar hennes vidlyftiga sibiriska rävpäls omkring henne. En sådan päls har ingen i Österhamn, och väl knappast någon annanstans heller. Kapotthatten tronar

⁵ Namnet Bruabäck påstås härstamma från att en blivande brud på sin bröllopsdag dränkte sig i bäcken som flöt genom området. Om det ligger någon sanning i detta, undandrar sig min bedömning.

⁶ Anna Edlund-Hansson (1943): *Vi lyckliga människor*, Norstedts, Stockholm, s 7-10.

långt borta på nacken, högt på det vågiga håret, prydd med plymer eller en djärv rosett i någon munter färg, ty hennes nåd älskar vackra färger. Om sommaren bär hon en elegant cape i siden och spetsar, och hattens plymer är i delikata nyanser. Fru Sorza klär sig charmant, det är inte tu tal om. Hon är också mycket vacker. Det betyder ingenting att hennes gestalt är en smula omfångsrik – hon har en svikt i gången och ett kast på huvudet, som hon förvisso är alldeles ensam om i hela det flanerande Österhamn.

Fru Sorza är heller ingen vem som helst. Självt är hon av gammal förnäm familj och ätten Sorzas namn har i en glänsande forntid burits av spanska grander!⁷

Kanske det duger, Österhamn!

Med ett elegant grepp under den vida pälsen håller hon kjolarna samlade. Under den långa svarta promenadjolen med litet släp – vi skriver 1890 – skymtar ett svall av gröna taftvolanger. Hon håller kjolarna högt. Hon tycker inte om att väta ner dem i snöslasket, och hennes nåd har de finaste rasben. Intet väder generar dock vidare fru Sorza. Ingen av stadens fruar ser man så ofta på gatan. Hon är nästan en fixstjärna i stadsbilden. Hon uträttar alla sina ärenden själv och har ett otal visiter att avlägga. Hon är en mycket upptagen dam.

Mormors mor **Ewa Lorichs Grill** – Hennes Nåd Sorza

⁷ Man kan förstå att en dam född Lorichs och ingift i släkten Grill med påstådda rötter i Italien kan ha lockat AEH att använda det utländskt klingande efternamnet Sorza.

Målaren Arvid Krog [Axel Borg] ser henne på långt håll.

'Ditt huvud höjer sig som Karmel och dina lockar hava purpurglans', mumlar han för sig själv med ett litet leende, då han närmar sig den vackra frun. Han hälsar med en vid gest av den svarta bredbrättade filthatten och sveper in henne i sina milda bruna ögons glans. Han är ungtal och djurmålare, men han har ett utpräglat sinne för kvinnoskönhet, helst då den är förenad med ras. Det är svårt att förstå hur han har kommit att hamna här i det allra som högborgerligaste Österhamn, men han tycks trivas där gott och är nu stadens stolthet. Man slåss om hans tavlor, som nästan alla har samma motiv, och att tänka sig ett finare hem i Österhamn utan en älgstavla av stadens ende konstnär, är omöjligt. Ett stycke vildmark i snö eller hösttöcken är bakgrunden till alla dessa vilda tjurar i strid eller deras tungsint blickande gemåler, som möter ögat var man kommer.

Hennes Nåd har hälsat honom med det älskvärda leende hon består alla, expediten såväl som landshövdingen, och som gör henne populär överallt. Hon sneddar över Storgatan för att gå över till prostgården, ett fult gammalt trähus, stort och omfångsrikt, som breder ut sitt bruna plank kring en väldig trädgård mitt i stadens allra finaste läge alldeles bredvid kyrkan. Hon är på väg till sin vän prostinnan Bunge.

Fru Sorza skulle ha dragit blickarna till sig varhelst hon behagat exponera sina pälsar och ben, i städer, betydligt större än Österhamn. Specerihandlare Sandberg sträcker på halsen, då hon går förbi hans fönster, och ser efter hennes knäppkängor så länge han kan. Till och med springpojken, som är på väg med tungt lastade korgar för att förse hemmen med Sandbergs allra nyaste delikatesser, slutar att vissla och betraktar henne med kärnarmin, där hon tågar fram.

Det var en ganska lustig vänskap mellan damerna Sorza och Bunge, så fullkomligt olika som de var. Prostinnan Bunge hade en stilla, blid värdighet över sin lilla väl rundade apparition och var ytterst diskret i sin klädsel, som det hövdes hennes prästerliga stånd. Hon hade ett vackert ansikte och all världens vemod i sin blick, väl berättigad av omsorgen om sex ganska vilda och oregerliga barn. Hennes nåd Sorza hade nio stycken och alls inga omsorger för dem. De bekymmerna kastade hon på Vår Herre, och det skulle mycket till för att rubba hennes lugn för ätteläggarna, för övrigt bästa vänner med prostgårdsbarnen och lika hemmastadda i prostgårdens hallonland och krusbärsbuskar som ungarna Bunge.

[...]

För Anna Johanna representerade Hennes Nåd Sorza det stora äventyret, en annan värld av omätligt överdåd och glans.

Att det kunde finnas något så elegant och ståtligt som hon och hennes hem i stadens finaste och dyraste våning. Med förfäder uppåt alla väggarna. Det fanns knappt en fotsbredd tapet, som inte skyldes av dem eller andra stora fina tavlor. Mitt på golvet stod förgyllda bord med de underbaraste saker på. Stora skedar av guld, de sötaste små miniatyrer, dosor inlagda med pärlmo och ädla metaller. Knappast en tumsbredd av bordskivan heller var synlig under alla skatterna. I vardagslag lade Hennes Nåd gärna silkespapper över dyrbarheterna, och de sidenklädda möblerna var inklädda i randiga kjolar. Det var inte hemtrevligt just, men det var lika glansfullt ändå. Anna Johanna var djupt imponerad.

I boken *Vi lyckliga människor* ligger två intressanta brev, utöver ett par fotografier. Det första är från AEH till min Mamma, daterat den 7 februari 1944. AEH har då fått ett brev från min Mormor som ”är grymt sårad och ond på mig – i den fasta förvissningen att jag förlöjligt hennes mor!!! Tant Ewa var en av de mest charmerande människor jag mött, en gammal Bergslags-grande dame av den riktiga sorten. Jag älskade henne, liksom vi alla i vår familj räknar familjen Grill till våra käraste vänner”. Hon beskriver hur hon lånat exempel

från sitt eget och andras hem och att recensenterna, bland annat Jeanna Oterdahl, menar att författarinnan AEH "har varit mycket pietetsfull men aldrig utesluter en odygdig humor, som spelar som en solkatt över de mest vördnadsvärda gestalter och gör dem mänskligt tillgängliga". AEH ber i brevet min Mamma, som "med sin ålders friskhet ser mera nyktert på saker och ting" att hjälpa AEH att få Mormor att inse hur hon har menat med sin skildring. Hon säger också att hon i sin kommande bok om guvernantstiden ska försöka utöka bilden av Fru von Sorza och att hon då skall få sitt äreminne fullt ut, "ty hon var en gestalt som visserligen är värd ett dyligt".

Hur det slutligen gick med detta vet jag inte, kanske knäckte beskrivningen av Hennes Nåd Sorza slutligen den långa vänskapen mellan Mormor och AEH, men i boken ligger i alla fall min Mammans svar till AEH, daterat den 17 februari 1944:

Kära Tant Anna !

Det gladdde mig så, att tant Anna litade på ungdomen ! Om jag nu vid 28 års ålder skall räknas dit. Men jag är förvissad om att vi unga och även många äldre, mer vidsynta kanske än min Mor, förstå Tant Annas rätta mening i de spirituella och verkligt trevligt goda tidsskildringar som Tant Anna glatt så många vänner och obekanta med under flera år. Och det är glädjande, att Tant Anna ej låtit sig förtröttas av småaktigt och säkert enstaka klander eller låtit det pressande tidsläget⁸ kväva framförandet av så många varma och hjärtliga minnen från gångna tider.

För mig var det en helt festlig kväll, när jag läste den sista boken. Jag köpte och läste den här i Västerås och den skickades sedan till min moster Anna Hanna i Norge.⁹ Jag gick riktigt och gladdde mig åt, att mina kusiner där skulle få läsa om gamla "Österhamnsförhållanden" och om "bestemor" som vi kallade Hennes Nåd. De ha säkert förut hört mycket litet därom och jag har ej heller hört särskilt mycket, trots att det har legat så nära till hands, att Mor skulle ha berättat intresseväckande detaljer.

Först nu genom den diskussion, som väcktes genom Tant Annas bok, har jag börjat känna, att Hennes Nåd varit en person som stått mig nära och därigenom har jag nu fått reda på så mycket intressanta fakta, som jag kanske annars aldrig fått höra varken av Mor eller någon annan.

Och på samma sätt kanske det är för flera anhöriga till bokens figurer, även Tant Annas egen familj. Det måste tydligen vara någon, som väcker till liv intresset för det forna och intuitivt tillgriper den rätta tonen för dem, som behöver denna uppräckning. De gamla, som själv kunna se helt levande för sig och minnas de svunna tiderna och personerna, de behöva ju oftast ej några påminnelser. Många äldre kunna dock glädjas åt att få ungdomsminnena uppfraichade.

Att Mor skrivit sin uppfattning beträffande sin Mors framträdande såsom Hennes Nåd till Tant Anna så nästan brutalt, måste jag djupt beklaga. Delvis kanske det skett i hastigt mod, men delvis tror jag verkligen att denna uppfattning är envist orubblig. Jag hade erfarit detta och försökt omvända henne redan innan Tant Annas brev till mig kommit. Och även senare har jag stött emot samma bristande mur av förståelse för vad jag sagt Mor vara "Tant Annas konstfulla broderier". Mor har hängt upp sig på enstaka detaljer och har ännu ej låtit sig gripas av huvudtemat.

Men jag hoppas förvisso att Mor en gång skall ändra sina hårda ord till ett varmt och uppriktigt Tack!!

⁸ Andra världskriget (1939-1945) pågick fortfarande, men började gå mot sitt slutskede.

⁹ Det är säkert andra boken *Vi lyckliga människor* Mamma har läst. Mostern *Anna Johanna Grill* (1876-1946), gift med Johan Kraefting i Norge, har många efterlevande släktingar. Mamma var ofta där och hälsade på.

Jag brukar läsa om hela eller delar av Selma Lagerlöfs Gösta Berlings saga varje sommar eftersom jag finner den så tänkvärd och gripande. Jag tror nog inte att jag kommer att läsa Hamre-trilogin mer än en gång, till glädje och grund för detta skrivande.

På sidan 125 i Vi lyckliga människor nämner AEH som hastigast Hennes Nåd Sorzas malakithalsband, som Mamma fick av sin Mormor "änkenåden" som dopgåva 1915. Det finns numera hos mig.

Nedtecknat med upphovsrätt av:

Mårten Persson

070-541 24 56

Mail: mp.intellego@gmail.com